

Correctievoorschrift VMBO-GL en TL

2005

tijdvak 2

GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING CSE GL EN TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel

1 REGELS VOOR DE BEOORDELING

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de Regeling beoordeling centraal examen vastgesteld (CEVO-02-806 van 17 juni 2002 en bekendgemaakt in Uitleg Gele katern nr 18 van 31 juli 2002).

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming, dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 ALGEMENE REGELS

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.

- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
 - 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar een keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinator of de gecommiteerde meent dat in een toets of in het beoordelingsmodel bij die toets een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof toets en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.

Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.

De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

Voor de beroepsgerichte programma's in de basisberoepsgerichte leerweg geldt:

De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de door het bevoegd gezag gegeven regels.

N.B. Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

3 VAKSPECIFIEKE REGELS

Voor dit centraal schriftelijk examen Geschiedenis en staatsinrichting GL en TL kunnen maximaal 55 scorepunten worden behaald.

De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak Geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.

4 BEOORDELINGSMODEL

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt één punt toegekend.

DE KOUDE OORLOG

+

NEDERLAND EN DE VERENIGDE STATEN NA DE TWEDE WERELDOORLOG

- 1 A
- 2 **maximumscore 1**
Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):
 - Stalin wilde ongestoord in de door hem bezette gebieden communistische regeringen installeren.
 - Stalin rekende de door hem bevrijde gebieden tot zijn invloedssfeer (waar anderen niets mee te maken hadden).
 - Stalin wantrouwde Groot-Brittannië/Westerse landen.
- 3 C
- 4 **maximumscore 1**
eerst 4, dan 5 en ten slotte 3

Opmerking
Er is slechts één juiste volgorde.
- 5 **maximumscore 1**
Uit het antwoord moet blijken dat de meeste Nederlanders zich in de jaren vijftig identificeerden met de Verenigde Staten / achter de Verenigde Staten stonden / partij kozen voor de Verenigde Staten tijdens de Koude Oorlog.
- 6 A
- 7 **maximumscore 2**
Uit het antwoord moet blijken:
 - De afbeelding: het succes van de Sovjetruimtevaart / vlag met hamer en sikkel/torensplits met (rode) ster zijn als communistische symbolen prominent aanwezig / de overwinning/de macht van het volk/juichende mensen 1
 - Het gebruik van de postzegel: de hele bevolking krijgt dergelijke postzegels te zien 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

○ 8 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):

- Zin 1 (al die dode mensen) hoort bij de stapel doden uit de spotprent.
- Zin 2 (macht/overwinning) hoort bij de almachtige houding van het vrijheidsbeeld.
- Zin 3 (denk maar niet aan vredeswensen) hoort bij het gooien van bommen.
- Zin 4 (slaap zacht) kan met een onderdeel van de prent op ironische wijze in verband worden gebracht.

Opmerking

Alleen als er sprake is van een juiste combinatie van tekst en prent, mag een scorepunt worden toegekend.

○ 9 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- Door het uitzenden van schokkende televisiebeelden.
- Door de aanwezigheid van veel journalisten die uitgebreid verslag deden van de oorlog/van de gevolgen voor de burgerbevolking.
- Door de steeds kritischere wijze van verslaggeving.
- Door het ter discussie stellen van de rechtvaardigheid van de oorlog / door de grote aandacht voor de protesten.
- Door het publiceren (en breed uitmeten) van lijsten met grote aantallen gesneuvelden.

per juist voorbeeld

1

○ 10 **maximumscore 2**

Bewering 1 is juist.

Bewering 2 is onjuist.

Bewering 3 is onjuist.

Bewering 4 is juist.

Indien vier beweringen juist

2

Indien drie beweringen juist

1

Indien geen, één of twee beweringen juist

0

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

○ 11 **maximumscore 2**

Enkele voorbeelden van juiste antwoorden zijn:
 voorbeeld amerikanisering: (invloed van) film/televisie;
 → positief: het is een bron van informatie en ontspanning
 → negatief: het zet aan tot geweld; normvervagend
 voorbeeld amerikanisering: autobezit (meer verbreid);
 → positief: je bent mobieler/het geeft status
 → negatief: de milieuverontreiniging neemt toe/verspilling van (fossiele) brandstoffen
 voorbeeld amerikanisering: (invloed van) popmuziek;
 → positief: het is modern/bevordert persoonlijke ontwikkeling
 → negatief: het is opzweepend/wakkert agressie aan
 voorbeeld amerikanisering: ontstaan van consumptiemaatschappij (of voorbeelden daarvan);
 → positief: het stimuleert de productie/consumptie; het verruimt de keuzemogelijkheden voor mensen
 → negatief: hiermee ontstaat de wegwerpmaatschappij; aanzet tot kritiekloos consumeren

Opmerking

Alleen als na een juist gekozen voorbeeld een juiste positieve en negatieve reden volgt, mag per reden een scorepunt worden toegekend.

○ 12 **maximumscore 3**

Bron 10 is kenmerkend voor het Westen.
 Bron 11 is kenmerkend voor het Oosten.
 Bron 12 is kenmerkend voor het Westen.
 Bron 13 is kenmerkend voor het Westen.
 Bron 14 is kenmerkend voor het Oosten.

Indien vijf antwoorden juist	3
Indien vier antwoorden juist	2
Indien twee of drie antwoorden juist	1
Indien geen of één antwoord juist	0

○ 13 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):
 → De Verenigde Staten wilden een direct conflict/oorlog met de Sovjetunie vermijden.
 → De Verenigde Staten wilden de relatie/gesprekken met de Sovjetunie (o.a. over wapenvermindering) niet in gevaar brengen / de Koude Oorlog niet laten escaleren.

○ 14 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):
 → gezichtsverlies / nationaal trauma
 → getraumatiseerde soldaten
 → een belangrijke factor bij/langdurig van invloed op de politieke besluitvorming
 → protesten tegen de inval/oorlog
 → economische problemen

○ 15 **maximumscore 1**

Voorbeeld van een juist antwoord is:
 Er is een gesprek gaande tussen de leidinggevenden en het personeel / de leidinggevenden bevinden zich temidden van het personeel.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

○ 16 **maximumscore 1**

Gorbatsjov wilde hiermee aangeven dat hij/de Sovjetunie samen met de Verenigde Staten een gelijkwaardige rol heeft gespeeld/dat beide landen een gezamenlijke inspanning hebben geleverd bij de beëindiging van de Koude Oorlog.

○ 17 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De Amerikaanse visie is dat de Koude Oorlog gewonnen is door de Verenigde Staten,
- terwijl de visie volgens de bron is (één van de volgende):
- dat Gorbatsjov gelijkwaardig is aan de Amerikaanse president/Bush (senior).
- dat de hele wereld (de scheidsrechter) gewonnen heeft.

1
1

○ 18 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Het was een juiste beslissing, omdat (twee van de volgende):

- de sterke bewapening niet heeft geleid tot een nieuwe wereldoorlog.
- de wapenwedloop een einde heeft gemaakt aan de Sovjetunie als supermacht.
- door de wapenwedloop de Sovjetunie economisch uitgeput raakte (en dus de Koude Oorlog moest beëindigen).
- de communistische invloed in de wereld niet verder werd uitgebreid/tot staan werd gebracht.
- de wapenwedloop nieuwe technische uitvindingen opleverde die gunstig waren voor de economische ontwikkeling.

of

Het was een onjuiste beslissing, omdat (twee van de volgende):

- de wapenwedloop enorm veel geld heeft gekost.
- het ten koste ging van de economische ontwikkeling van verschillende (met name arme) landen.
- het mensen onterecht/onnodig bang heeft gemaakt.
- het een verspilling van energie/grondstoffen was.
- het de spanning in de wereld/tussen de supermachten heeft vergroot in plaats van verkleind.

per juist argument

1

Opmerking

Alleen als na juiste/onjuiste beslissing een passend argument volgt, mag een scorepunt worden toegekend. Het tweede scorepunt mag worden toegekend als er sprake is van een tweede passend, maar ander argument.

○ 19 **maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat de tekenaar vindt dat de eenwording van Oost- en West-Duitsland niet leidt tot een betrouwbaar Duitsland. Hij stelt het eengeworden Duitsland voor als een hernieuwde militaire dreiging (vergelijkbaar met het Derde Rijk van Hitler / hij noemt het eengeworden Duitsland het Vierde Rijk).

Opmerking

Alleen als na 'niet' een juiste uitleg volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- 20 maximumscore 1**
 Uit het antwoord moet blijken dat de tekenaar geen gelijk had als het gaat over de periode 1989-2000, want Duitsland bleek geen agressieve militaire mogendheid te zijn vergelijkbaar met Nazi-Duitsland (onder andere als gevolg van het lidmaatschap van diverse internationale organisaties als de NAVO, de Europese Unie, e.d.).

Opmerking

Alleen als na 'geen gelijk' een juiste uitleg volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

DE INDUSTRIËLE SAMENLEVING IN NEDERLAND

+

DE VERHOUDING MENS EN MILIEU

- 21 maximumscore 1**
 Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):
 → ontginning van woeste gronden
 → inpolderingen
 → afgravingen van veen
 → ontbossingen
 → verontreiniging van oppervlaktewater, bijvoorbeeld door ververijen
- 22 A**
- 23 B**
- 24 maximumscore 1**
 Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):
 → omdat de geringe sociale mobiliteit / het bestaan van armoede/een grote groep armen algemeen geaccepteerd was
 → omdat gezagsverhoudingen/de indeling in standen gerechtvaardigd werd(en) vanuit de godsdienstige overtuiging/maatschappelijke verhoudingen
 → omdat er sprake was van een grote tegenstelling tussen arm en rijk
- 25 A**
- 26 maximumscore 1**
 Voorbeeld van een juist antwoord is:
 Dit werk werd niet gezien als ongezond/(te) zwaar/slecht voor de ontwikkeling van kinderen.
- 27 maximumscore 1**
 Uit het antwoord moet blijken: tegen fabriekswerk/ongezond/langdurig werk (of voorbeelden daarvan).

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- **28 maximumscore 1**
 Voorbeeld van een juist antwoord is:
 De titel is spottend bedoeld, want er is geen sprake van vrijheid omdat de fabrieksdirecteur de arbeiders opgesloten houdt tussen zijn armen / de fabrieksdirecteur de arbeiders dwingt in zijn fabriek te werken / de arbeiders geen vrijheid hebben om ergens anders te werken.

Opmerking

Alleen als na 'spottend bedoeld' een juiste verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.

- **29 maximumscore 2**
 bij bron 23: oude beroepsnaam: arbeider; nieuwe beroepsnaam: productiemedewerker
 bij bron 24: oude beroepsnaam: straatveger; nieuwe beroepsnaam: milieumedewerker
 bij bron 25: oude beroepsnaam: dienstbode; nieuwe beroepsnaam: interieurverzorgster

Indien drie antwoorden juist	2
Indien twee antwoorden juist	1
Indien geen of één antwoord juist	0

Opmerking

Een combinatie per bron moet volledig juist zijn.

- **30 maximumscore 1**
 Bron 23 hoort bij de situatie aan het eind van de 19e eeuw.
 Bron 24 hoort bij de situatie aan het eind van de 20e eeuw.
 Bron 25 hoort bij de situatie aan het eind van de 19e eeuw.

Opmerking

Alleen als alle drie de antwoorden juist zijn, mag één scorepunt worden toegekend.

- **31 maximumscore 1**
 Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):
 → Het zijn de laatste resten uit een tijd die we niet moeten vergeten / industrieel erfgoed.
 → Het zijn unieke ontwerpen / unieke voorbeelden uit de geschiedenis van de industriële architectuur.
 → Industriële monumenten laten zien op welke manier onze industriële samenleving zich heeft ontwikkeld.

- **32 maximumscore 1**
 Uit het antwoord moet blijken dat het niet mogelijk is om een hogere sociale klasse te bereiken / om hogerop te komen.

- **33 maximumscore 1**
 Uit het antwoord moet blijken dat er tegenwoordig vrijwel geen sprake meer is van standsbesef zoals dat in de jaren dertig het geval/gebruik was / er in de jaren dertig vrijwel geen sprake was van sociale mobiliteit (en tegenwoordig wel).

Vraag	Antwoord	Scores
○ 34	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> → toename van huishoudelijk energiegebruik → toename industrialisatie → verdergaande mechanisatie → groeiende welvaart / men kon zich meer veroorloven → toename van de transportsector → toename autobezit → groeiend aanbod van energie <p>per juiste oorzaak</p>	1
○ 35	<p>maximumscore 1</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> → De voorraad grondstoffen / fossiele brandstoffen neemt af. → Er is sprake van een steeds grotere aantasting/verontreiniging van het milieu/broeikaseffect/klimaatsveranderingen. 	
● 36	B	
○ 37	<p>maximumscore 2</p> <p>Uit het antwoord moet blijken dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tussen 1850 en 1900 de industrialisatie in Nederland op gang kwam • tussen 1900 en 2000 mechanisatie/automatisering/opheffen van landbouwbedrijven/schaalvergroting in de landbouw plaatsvond 	1 1
○ 38	<p>maximumscore 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bij 1870 horen bron 33 en 35 • Bij 1930 horen bron 31 en 34 • Bij 1980 horen bron 30 en 32 	1 1 1
	<p><i>Opmerking</i></p> <p><i>Alleen als na een jaartal de beide bronnen juist zijn, mag een scorepunt worden toegekend.</i></p>	
○ 39	<p>maximumscore 1</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <p>Nee, de boodschap van de bron is dat (één van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> → (net zoals de brandende kaars kleiner wordt) de wereld ten onder zal gaan (terwijl onbeperkte economische groei ongewenst is). → energie(bronnen) eindig is (zijn)/duurzaam is/behoort te zijn (terwijl onbeperkte economische groei ongewenst is). → het nodig is verstandig om te gaan met energie (terwijl onbeperkte economische groei ongewenst is). 	
	<p><i>Opmerking</i></p> <p><i>Alleen als na 'nee' een juiste verklaring volgt, mag een scorepunt worden toegekend.</i></p>	
● 40	B	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

○ 41 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is (twee van de volgende):

- Het is een energiebron met toekomst / waar nog veel (technologische) ontwikkelingen te verwachten zijn.
- Het is een 'schone' energiebron (zonder koolstofuitstoten/bijdrage aan het broeikas-effect).
- Het is een alternatief voor de (eindige) voorraad (fossiele) brandstoffen.
- Het levert opdrachten op voor het Nederlandse bedrijfsleven / het stimuleert de economie.
- Het is belangrijk voor (wetenschappelijk) onderzoek.

per juiste reden

1

inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per school in het programma Wolf of vul de scores in op de optisch leesbare formulieren. Zend de gegevens uiterlijk op 23 juni naar de Citogroep.

BRONVERMELDING

1: naar: J. Bezemer, Een geschiedenis van Rusland. Van Rurik tot Breznev, Amsterdam 1988, pag. 246-247.

2: naar: J. Laloy, De conferentie van Jalta. Verleden, heden en toekomst, Bloemendaal 1989, pag. 133.

3: R. Steininger e.a., De bevrijding van Europa. Kleurenfoto's uit Amerikaanse archieven, Bussum 1980, pag. 160.

4: K. van den Hoek e.a., De Tweede Wereldoorlog. Duitsland verliest op alle fronten, Rotterdam 1978, pag. 117.

5: K. van den Hoek e.a., De Tweede Wereldoorlog. De trieste balans van een Wereldoorlog, Rotterdam 1978, pag. 129.

6: naar: P. Fortuyn, Autobiografie van een babyboomer, Rotterdam 2002, pag. 22.

7: P. Geurts e.a., Bronnenboek. De laatste vijftig jaar in teksten en documenten, Amsterdam 1971, pag. 96.

8: naar: www.xs4all.nl/~werksman/liedjes/welterusten_mijnheer_de_president.html

9: W. Kalkwiek e.a., Geschiedenis in onderwerpen, deel 3M, Amsterdam 1981, pag. 114.

10: naar: P. Geurts e.a., Bronnenboek. De laatste vijftig jaar in teksten en documenten, Amsterdam 1971, pag. 100.

11: naar: J. Demey, Geschiedenis in documenten, Amsterdam 1971, pag. 248.

12: naar: P. Geurts e.a., Bronnenboek. De laatste vijftig jaar in teksten en documenten, Amsterdam 1971, pag. 99.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13: naar: http://www.musiclinks.nl/K/Klein_Orkest/songtekst-Over-de-muur-L6991.html

14: naar: J. van Bon e.a., WIEG, Dat is geschiedenis, Den Haag 2000, pag. 75.

15: naar: National Geographic Nederland-België, Breda december 2001, pag. 46.

16: B. Naarden: 'Oost-Europa ligt niet meer op de maan', (uit: Spiegel Historiaeel, jaargang 27, nr. 4/5, Amsterdam 1992, pag. 163).

17: A. Bosch en L. Wessels, Veranderende grenzen. Nationalisme in Europa, 1919-1989, Nijmegen 1992, pag. 411.

18: B. Caldwell (uit: the Daily Star, 20 februari 1990).

19: L. van Heijningen, Nederland honderd jaar geleden, Rijswijk 1988, pag. 34.

20: naar: H. Lademacher, Geschiedenis van Nederland, Utrecht 1993, pag. 291-292.

21: naar: J. Vleggeert, Kinderarbeid in de negentiende eeuw, Haarlem 1978, pag. 89.

22: K. van Weringh, Albert Hahn, Amsterdam 1969, pag. 142.

23: M. Schouten, De socialen zijn in aantocht, De Nederlandse arbeidersbeweging in de negentiende eeuw, Amsterdam 1976, pag. 212.

24: J. van der Lans en H. Vuijsje, Lage Landen Hoge Sprongen, Nederland in beweging 1898-1998, Wormer 1998, pag. 139.

25: M. van Doorn e.a., Den Haag zoals het was, deel 4, Zwolle 1993, pag. 82.

26: naar: <http://www.johneva.cistron.nl/dubbel.htm>

27: naar: <http://statline.cbs.nl>

28: naar: <http://www.geheugenvannederland.nl>

29: bewerkt door Cito/Cevo (naar: B. van Wakeren, Zo Leven de mensen, deel 3, Groningen 1981, pag. 17 en 36).

30: H. Jansen, Levend verleden, De Nederlandse samenleving van de prehistorie tot in onze tijd, Amsterdam 1983, pag. 233.

31: naar: G. Verwey, Geschiedenis van Nederland, levensverhaal van zijn bevolking, deel VI, Amsterdam 1998, pag. 22-23.

32: J. van der Lans en H. Vuijsje, Lage Landen Hoge Sprongen, Nederland in beweging 1898-1998, Wormer 1998, pag. 136.

33: naar: J. Vleggeert, Kinderarbeid in de negentiende eeuw, Bussum 1978, pag. 23-24.

34: E. Nijhof (red.), Industrieel erfgoed: Nederlandse monumenten van industrie en techniek, Utrecht 1996, pag. 140.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

35: E. Nijhof (red.), Industrieel erfgoed: Nederlandse monumenten van industrie en techniek, Utrecht 1996, pag. 36.

36: M. van Leeuwen en N. Punt (red.), Een teken aan de wand, Album van de Nederlandse samenleving 1963-1983, Amsterdam 1983, pag. 66.

37: naar: M. van Leeuwen en N. Punt (red.), Een teken aan de wand, Album van de Nederlandse samenleving 1963-1983, Amsterdam 1983, pag. 67.